

En guide til de skandinaviske LGBT-foreningers arkiver

Peter Edelberg

Texten ingår i:
Andrés Brink Pinto,
Mikael Mery Karlsson
och Irina Schmitt (red.)

Kritiska blickar från marginalen.
Reflektioner i spåren av Jens Rydström

Sid. 55–72

<https://doi.org/10.37852/oblu.155.c209>

Copyright The editors and the authors, 2022.

All texts from this volume are licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

All images are all rights reserved, and you must request permission from the copyright owner to use this material.

ISBN 978-91-8039-293-8 (print)
ISBN 978-91-8039-294-5 (electronic)

Boken ges ut med stöd av:
Genusvetenskapliga institutionen, Lunds universitet
Stiftelsen Torsten Amundsons fond, Kungliga Vetenskapsakademien

Peter Edelberg

En guide til de skandinaviske LGBT-foreningers arkiver

For den stor del af historikere gælder det at deres faglige *dirty secret* er at de elsker deres arkiver. De kan tale i timevis om hvordan et bestemt stykke papir havnede i en bestemt mappe på et særligt lokalarkiv, og redegøre for hvordan de brugte årevis på at rekonstruere papirlappens rejse fra skrivebord til arkivæske. Jeg mindes hvordan nu afdøde seniorforsker ved Rigsarkivet i København, Wilhelm von Rosen, kunne fortælle at han havde startet sin forskerkarriere ved at skrive afhandling om den illegale presse under den tyske besættelse af Danmark under anden verdenskrig. Da han senere blev ansat som arkivar på Rigsarkivet, og fik som opgave at ordne tidl. modstandsmand og minister Frode Jacobsens privatarkiv, stødte han på sin afhandling, der aldrig var blevet publiceret. Universitetet måtte under hånden have delt med Frode Jacobsen hvad der blev sagt og skrevet om besættelsen.

Wilhelm kunne mange sjove arkivhistorier, blandt andet den om den homoseksuelle Emil Aaes 'leparelloliste' fra 1906, der var blevet brændt i 1908, og som indeholdt navnene på en række af tidens prominente homoseksuelle,¹ eller den om hvordan H. C. Andersens kærlighedsbreve til Ludvig Müller blev fundet ved en tilfældighed, da man restaurerede et

gammelt skab på Nationalmuseet, og en hemmelig skuffe viste sig.² Som den intuitive historiker, Wilhelm var, havde han altid denne fingerspidsfornemmelse for både hvorfor et dokument lå lige i den kasse, hvor det lå, men også hvilke dokumenter der ikke gjorde, og hvorfor de mon ikke gjorde det.

Jens Rydström er ligeledes en arkiv-elsker, og har brugt store dele af sin karriere på at rejse Sverige og resten af Norden tyndt for at opstøve materiale til sine mange bøger om LGBT-historie. Hans skildringer af mænd, der blev dømt for omgang mod naturen i Sverige fra 1880-1950 i afhandlingen *Sinners and Citizens* (2001) får sin helt særlige følelse af nærværende virkelighed gennem de detaljerede historier Jens samlede sammen fra arkiverne over hele Sverige. Man kan lugte komøget i stalden, og hører bæltespændet rasle, når manden trækker bukserne ned.³ Siden er alle Jens' arkivsager blevet overdraget til RFSLs arkiv i Stockholm.

Jens har ikke alene bidraget til at opbygge arkiver, han sørger på diskret vis for selv at komme på arkiv, selv om han ville benægte det. Mange der kender Jens ved at hans sans for det taktile, det personlige, det langsomme og det grundige – alt det der kendetegner arkivskærers dyder – giver sig udslag i at han skriver håndskrevne breve med fyldepen på fint brevpapir. De sidste ti år har jeg ikke modtaget håndskrevne breve fra andre end Jens, højst et postkort fra mine forældre, når de var i udlandet.

For nylig købte jeg rigtige arkivkasser, og begyndte at pakke mit eget privatarkiv sammen. Jeg var træt af bunker af papirer i skuffer og skabe, og ville have system i det. Også jeg er en arkivskær. Jeg havde tre kasser med indkomne breve fra 1985 (da jeg var 8 år gammel) til 2021. Til min store overraskelse fyldte brevene fra Jens en tredjedel – en hel kasse. Jeg har nævnt det over for Jens, og han har forlangt at jeg brænder dem, men både han og jeg ved at når man sender et rigtigt brev, så slipper man kontrollen – og risikere at havne på et arkiv.

Denne artikel vil derfor være en hyldest til arkivalierne, specifikt arkivalierne til den skandinaviske LGBT-historie. Den er frugten af to års arbejde med at skabe overblik over hvad der findes af materiale vedr. de tre største skandinaviske LGBT-foreninger: LGBT+ Danmark, RFSL – Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners, queeras og intersexpersoners rättigheter, og FRI – Foreningen for kjønns- og

seksualitetsmangfold. Alle tre foreningen udspringer af den danske forening Kredsen af 1948.

Den skandinaviske LGBT-aktivisme – tiden før 1948

Den organiserede skandinaviske homoaktivisme startede i 1948 med oprettelsen af Kredsen af 1948, der kort efter skiftede navn til Forbundet af 1948. Forbundet var grundlagt af en lille kreds af homoseksuelle mænd i Aalborg med Axel J. Lundahl Madsen i midten. Lundahl Madsen fik tidligt kontakt til en direktør Helmer Fogedgaard nede på Langeland, som også gik og syslede med planer om homoaktivisme, og de blev det makkerpar, der lagde grunden for LGBT-aktivismen i Norden.

Flere spredte og mindre fokuserede initiativer var gået forud fra grundlæggelsen af forbundet, men ingen af dem fik samme varige betydning. Den danske historiker Karl Peder Pedersen har for nylig dokumenteret i sin biografi om amtsforvalter og etatsråd Poul Andræ hvorledes han i 1907 blev 'Obmand', d.v.s. kontaktperson, for Magnus Hirschfelds Berlin-baserede Wissenschaftliche-humanitäres Komitee (WhK), der arbejdede på at afskaffe diskriminationen af homoseksuelle. Man kunne derfor argumentere for at Andræ var Nordens første homoaktivist, men han udførte intet lobbyarbejde i Danmark over for myndighederne, rekrutterede ingen medlemmer eller skabte kontaktnetværk for WhK. Andræs største og vigtigste indsats var publiceringen af en artikel i det ansete tidsskrift Bibliothek for Læger om det videnskabelige syn på homoseksualitet, eller kontrærseksualitet, som han foretrak at kalde det.⁴

I 1928 holdt Verdensligaen for Seksualreform sin anden kongres i København (den var blevet grundlagt i 1921 i Berlin). På programmet var blandt andet en revision af lovgivningen vedrørende homoseksualitet, og ligaen var et resultat af Hirschfelds internationale aktivisme.⁵ Alt Hirschfelds arbejde blev dog lagt i ruiner i 1933 med nazisternes magtovertagelse i Tyskland. Hans Institut für Sexualwissenschaft blev

brændt ned sammen med dets arkiver og bibliotek. En æra inden for seksualaktivismens historie var slut, den tyske bevægelse, der havde været Europas førende, var i ruiner, og først flere år efter krigens afslutning kunne den så småt rejse sig igen.

Elise Ottesen-Jensen, der havde været med til kongressen i Verdensligaen for Seksualreform i København, grundlagde i 1933 Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU) i Sverige. På den måde fortsatte hun seksualreformarbejdet, men det var ikke længere så fokuseret omkring homoaktivisme, som det havde været dengang Hirschfeld var i front. Ottesen-Jensen opfordrede også den unge Eric Thorsell, der siden fik store indflydelse i det tidlige RFSL til at studere ved Hirschfelds institut.

Spredte og individuelle initiativer kom og gik i Skandinavien frem til krigen, men intet havde blivende karakter, eller havde for alvor gjort indtryk på offentligheden eller myndighederne.

1948-1970

Det var først i Lundahl Madsens private herreklub at idéen om en forening for alle homoseksuelle i Danmark for alvor opstod. En forening hvor ikke kun fagpersoner havde adgang, men hvor homoseksuelle selv kunne mødes for at jage ensomheden og skyldfølelsen bort. Lundahl Madsens oprindelige idé var egentlig en national klub for mænd, eller et broderskab, som det hed i det tidlige PR-materiale, men i samarbejdet med Fogedgaard fik sidstnævnte udvidet og finpudset Lundahl Madsens ambitioner.

Fogedgaard var opmærksom på Kinseys arbejde i USA, der blandt andet havde vist at 37 % af den voksne, mandlige, hvide befolkning på et tidspunkt i deres liv havde fået en orgasme i intimt selskab med en anden mand, og på trods af at Kinsey netop mente dette måtte stille spørgsmålstejn ved rigide opdelinger i homo-, bi- og heteroseksuel, så tolkede Fogedgaard det som et tydeligt tegn på at antallet af biseksuelle i samfundet var uventet højt. Fogedgaard fik derfor indarbejdet at forbundet også skulle være for biseksuelle, og da de to herrer diskuterede

om kvinder skulle være med – Lundahl Madsen mente nej, Fogedgaard mente ja – så føjede den første den sidste.

I 1949 flyttede Lundahl Madsen til København, og dermed kom der først rigtig godt gang i foreningsarbejdet. Fogedgaard forblev i Rudkøbing og var redaktør for forbundets blad 'Vennen', og skrev politiske og kulturelle artikler til tidsskriftet. I 1950 blev de svenske og norske afdelinger af den danske forbund grundlagt. Efter et par år blev begge afdelinger selvstændige, og blev kendt som Riksförbundet för sexuellt likaberättigande (RFSL) og Det norske Forbundet av 1948 (DNF-48).

Udviklingen i Danmark var tumultarisk i de første år. Fra begyndelsen var der stor utilfredshed med Lundahl Madsens ledelsesstil og ledelsesevner blandt dele af medlemmerne, og ikke mindst i de demokratisk valgte bestyrelser. I 1952 måtte han gå af som formand. I 1955 ramte katastrofen den nye forening i form af Pornografi-affæren hvor Lundahl Madsen og andre mænd indenfor og udenfor forbundet blev retsforfulgt og dømt for blandt andet udbredelse af pornografi og omgang med mindreårige.

Den daværende ledelse forsøgte alt hvad de kunne at holde sig på afstand af affæren og slå hånden af Lundahl Madsen. Da han og hans partner kom ud af fængslet i 1956 var deres medlemskab af forbundet blevet ophævet på grund af manglende betaling af medlemsafgift, og ansøgning om optagelse i foreningen igen blev afslået.

Det danske forbund anlagde en helt ny stil nu hvor Lundahl Madsen var ude og Fogedgaard kørt ud på et sidespor. Fra at have præsenteret sig som en kamporganisation for homoseksuelles rettigheder, lagde den nu ambitionerne om, og blev en selskabsforening, der drev en klub. Foreningerne i Norge og Sverige fulgte forfærdede med i hvad der skete i København, men måtte notere sig at de igen og igen havde advaret de mere udfarende danske kammerater om ikke at tirre myndighederne. Både det norske og det svenske forbund havde holdt en mere diskret profil fra selvstændigheden i 1950, men fortsatte et stille arbejde med at påvirke myndigheder og indflydelsesrige personer gennem brevveksling. I København fortsatte skandaliseringen af homoseksuelle under 'den grimme lov' fra 1961-1965, og det danske forbund formåede kun ganske små interventioner i debatten. De indbød den radikale politiker Else-Merete Ross til at mødes, og de sendte et brev til alle folketingsmedlemmer

i protest mod 'den grimme lov'. Alt i alt var perioden fra 1955-1970 en forsigtig øvelse i det der kom efter, og en helt nødvendig opbyggelse af et fællesskab, et 'imagined community' af mennesker, der ikke før havde oplevet et fællesskab, inden det overhovedet var realistisk at de kunne blive slagkraftige organisationer.

Ikke mindst skulle bøsser og lesbiske finde fælles fodslag, hvilket ikke forløb uden sværds slag. I Danmark var lesbiske allerede i 1951 i stort tal trådt ud af forbundet for at danne deres egen klub, Decemberklubben. I Norge og Sverige lykkedes det bedre at holde sammen, og i Stockholm lavede man inden for foreningens rammer en social klub for mænd, og en for kvinder, sådan at alle følte de havde plads. Decemberklubben ophørte med at eksistere i starten af 1960'erne, hvorefter lesbiske begyndte at sive tilbage til forbundet.

Arkivsituationen 1948-1970

Bevarelsen af arkivalier fra denne periode divergerer meget i de tre lande, og er en afspejling af den udvikling jeg netop har skitseret. Forbundet af 1948s ældste arkivalier befinder sig i Axel J. Lundahl Madsens (senere kendt som Axel Axgil, og dette er navnet på hans arkiv) privatarkiv på Rigsarkivet i København, som består af 30 arkivpakker.⁶ På grund af hans abrupte exit fra forbundet ligger den ældste forhandlingsprotokol fra 1948-1950 i hans privatarkiv, og er den ældste kilde til diskussionerne inden for forbundet. Ligeledes kan man finde referater fra generalforsamlingerne i forbundet i 1951 og 1953, men ikke det skæbnesvangre år 1952, hvor han kort efter mødte sit Waterloo. Helmer Fogedgaard, den anden hovedkraft bag forbundets tidlige historie, har ikke afleveret et tilsvarende privatarkiv, men dele af hans arkiv er blevet bevaret i Axel Axgils privatarkiv, og dele er blevet afleveret til Langelands Lokalhistoriske Arkiv.

Disse lidt spredte dokumenter er dog af helt central betydning, da Forbundet af 1948 næsten ingen arkivalier har bevaret fra før 1964. Angiveligt drejede det sig om at man under flytninger af forbundets lokaler

ikke besværede sig med at gemme gammelt papir, og dermed er vores eneste dokumentation for forbundets ældste historie i Axel Axgils og Helmer Fogedgaards arkiver.

Axel Axgils arkiv indeholder derudover blandt andet hans egen korrespondance (dog først fra tiden efter 1955), fotoalbums, erindringsmanuskripter, gæstebøger, og manuskripter til taler og artikler. Han har også sagsmapper på enkeltsager, der interesserede ham, og ditto enkeltpersoner. Axel Axgil har desuden deponeret dele af sit privatarkiv, dels på Schwules Museum i Berlin, og dels på Nationalmuseet, der bl.a. har billeder og kataloger fra Axgils forretning, der solgte erotiske fotografier af kvinder og mænd.

Fra 1964 er referater fra bestyrelsesmøder og landsmøder bevaret i Danmark i forbundets eget arkiv på Rigsarkivet, som består af 278 pakker, og fra det år er det dermed muligt at spore forbundet politiske og organisatoriske udvikling systematisk. Korrespondance med politikere og andre er også så småt bevaret fra 1964 og fremefter, men som sagt var det småt med aktivismen i 1960'ernes danske forbund.

I modsætning til det danske forbund er de svenske og norske arkiver langt mere systematisk og komplet overleverede til eftertiden. Riksarkivet i Stockholm opbevarer alt materiale fra RFSL i perioden 1950-1970 (22 pakker).⁷ Det drejer sig blandt andet om årsmødereferater, forbundsstyrefeferater (tilsvarende en dansk bestyrelse), samt korrespondance med svenske myndigheder og med udlandet. Derudover indeholder arkivet privatarkiverne efter to af de centrale personer i det svenske forbunds grundlæggelse, nemlig Allan Hellmann og Nils Hallbeck. Den tredje centrale person i det svenske forbundets oprettelse, Eric Thorsell, har et selvstændigt privatarkiv på Riksarkivet, hvor flere kasser er viet hans virke som homoaktivist.⁸ Alle papirer fra 1970 og fremefter opbevares på RFSLs kontor i Stockholm, hvilket jeg vil vende tilbage til.

Riksarkivet i Oslo opbevarer ligeledes det norske forbunds papirer, som består af 241 pakker, blandt andet bestyrelsens referater og referater fra landsmøder/generalforsamlinger, dog er arkivsituationen i Norge lidt mere kaotisk end i Sverige, men dog ikke så kaotisk som i Danmark for perioden 1948-1970. I Norge har forbundet afleveret alle sine papirer fra 1950-

1992 til Riksarkivet, men mange referater fra tiden før 1970 mangler.⁹ Adskillige af de tidligere forpersoner har nemlig beholdt deres privatarkiver, der blandt indeholdt en række dokumenter der egentlig hørte til i forbundets arkiv, blandt andet findes mange referater fra bestyrelsesmøder i perioden 1950-1970 i Kim Frieles arkiv. Til alt held er disse privatarkiver nu afleveret, men til Skeivt Arkiv i Bergen, der således har privatarkiverne efter Rolf Løvaas,¹⁰ Dermot Mack¹¹ og Kim Friele,¹² der havde afgørende indflydelse på forbundets historie fra grundlæggelsen og frem til 1980'erne. Andre dele af Rolf Løvaas' arkiv blev først overdraget til Axel Axgil i Danmark, men er siden overdraget til Riksarkivet i Oslo, og ligger derfor separat fra Det norske Forbundet av 1948s arkiv.¹³

1970-2000

Denne periode er den bedst dokumenterede i de skandinaviske forbunds historie, og også den periode hvor de for alvor begyndte at sætte tydelige aftryk i den politiske udvikling i deres respektive lande og internationalt.

I alle tre lande havde en yngre generation overtaget styringen af forbundene. I Danmark havde den energiske radikale politiker Per Kleis Bønnelycke sat sig på magten i det, der nu hed Forbundet af 1948 – Landsforening for Homofile. I Sverige havde en yngre generation med drivkræfter som blandt andet Kjell Rindar og Stig-Åke Petersson sat sig på magten efter nogle turbulente år, der havde set en omstrukturering af hele RFSL. I Norge var det den karismatiske og effektive Kim Friele, der styrede organisationen fra slutningen af 1960'erne til slutningen af 1980'erne.

I alle tre lande havde man fundet en *modus operandi*, der gik ud på at skrive breve til venligtsindede politikere, armere dem med rapporter om, og internationale eksempler på, lovrevision vedrørende homoseksuelle, og gøre det igen og igen og... Det var en effektiv metode, der bid for bid fjernede diskriminationen af homoseksuelle i skandinavisk lovgivning. I modsætning til de mere radikale alternativer til de landsdækkende forbund, der sprang frem i disse år, Bøssernes Befrielsesfront og Lesbisk Bevægelse i Danmark, og lignende foreninger i de andre lande, så krævede

de tre forbund ikke mere end de kunne få fra gang til gang, men fortsatte altid arbejdet dagen efter en politisk sejr med at planlægge hvordan næste skridt skulle forløbe og hvordan man kunne gå videre, kræve mere, og udvide kampzonen.

Samtidig arbejdede de skandinaviske lande sammen, både gennem personlige kontakter, gennem brevveksling, gennem Nordisk Råd for Homoseksuelle (1975-1995), og også gennem de europæiske foreninger, først I.C.S.E. (International Committee for Sexual Equality) i 1950'erne, og fra 1978 i IGA (International Gay Organization), der blev til ILGA (International Lesbian and Gay Organization). Hele dette inter-Skandinaviske og europæiske samarbejde er ekstensivt dokumenteret i de skandinaviske forbunds arkiver.

Den lobbyistiske strategi med at lægge konstant pres på venligtsindede politikere, og hele tiden henvise til progressive tiltag i de skandinaviske nabolande, eller til internationale vedtagelser som IGA/ILGA opnåede i Nordisk Råd, Europaparlamentet, Europarådet eller FN, gjorde at den juridiske ligestilling af homoseksuelle og heteroseksuelle stort set forløb som når man skærer skiver af en salami. Tidsånden var utvivlsomt med dem. Ligestilling, ikke-diskrimination, retten til individualitet og privatliv var nøgleord i de skandinaviske velfærdsstater og bredere ud i den vestlige verden, og det var svært at argumentere for diskrimination af homoseksuelle i lande, der stort set havde forladt religion som legitimt argument i politiske sammenhænge.

I 1970'erne stod det øverst på listen af få ligestilling i straffeloven, så den seksuelle lavalder og lignende bestemmelser ikke var anderledes for homoseksuelle end for heteroseksuelle. Ligeledes arbejdede man for ikke-diskrimination i forhold til værnepligt og boligforhold. Allerede i 1966 havde Martin Elmer i København arrangeret en happening, hvor han var gået op på Københavns Rådhus med sin kæreste, Erik Fink, og bedt om at blive viet. Han fik selvfølgelig et nej, og forlangte at få det på skrift, så han kunne trykke afslaget i tidsskriftet Vennen. Denne happening gav anledning til 20 års arbejde for at sikre en samlivslovgivning i Danmark, som så bredte sig til Sverige og Norge. Forbundene arbejdede med det lange lys på. De tog sig tid, og når de forlangte lovrevision, kunne de vedlægge rapporter, dokumentation og grundige argumenter.

I 1978 lykkedes det det svenske forbund at få nedsat en 'Homosex-Kommission', der skulle komme med en udredning om homoseksuelles situation i samfundet. I 1984 afgav kommissionen betænkningen *Homosexuella och samhället*,¹⁴ der detaljeret dokumenterede diskriminationen af homoseksuelle og lagde grunden for de næste ti års lovrevision i Sverige. Den svenske kommission inspirerede det danske forbund til at bede sine allierede i folketinget om at nedsætte en lignende kommission i Danmark, hvilket skete i 1984. Den kommissionsrapport, der blev afgivet i 1988 var afsættet for at loven om registeret partnerskab blev vedtaget i Danmark i 1989, og allerede mens kommissionen arbejdede havde den afgivet delbetænkninger, der gav anledning til at seksuel orientering blev medtaget som diskriminationsårsag i den danske 'racismeparagraf', samt til at homoseksuelle par blev sikret bedre arverettigheder.

På den måde styrkede de skandinaviske forbund hinanden, dels ved at armere hinanden med rapporter, dokumentation og gode argumenter, men også ved at være hinandens 'pinlige eksempler' på lande, hvor ligestillingen var kommet længere. Ingen af de skandinaviske lande ønskede at være mere diskriminerende end naboerne.

Arkivsituationen 1970-2000

I Sverige blev omstruktureringen omkring 1970 et naturligt skelsår for forbundet, så alt materiale før 1971 kunne afleveres til Riksarkivet i Stockholm. RFSL opbevarer selv alt arkivmateriale fra 1971 og frem til i dag. Desværre er materialet ikke registreret, men står ordnet i kasser i RFSLs kælder på Sveavägen under arkivar Stig-Åke Peterssons kyndige opsyn. I 2021 er foreningen i gang med at skifte lokaler, og planen er at aflevere alt materiale fra 1971-1999 til Riksarkivet i løbet af 2022. Materiale fra perioden fra 2000 til i dag forbliver således i foreningens varetægt.

Arkivet er stort og indeholder et væld af forskelligt materiale: kongrespapirer fra 1971 og frem til i dag; forbundsstyrets protokoller i

samme periode; korrespondance med myndigheder, med udlandet og med aktivister i Sverige; korrespondance med IGA/ILGA, samt materiale vedr. Nordisk Råd for Homoseksuelle 1975-1995. Derudover findes en meget stor samling af tidsskrifter, både svenske og udenlandske, fx I.C.S.E. Press 1954-1964. RFSL har gennem årene ligeledes hjulpet en række LGBT-asylansøgere i Sverige, og dette arbejde er dokumenteret og arkiveret. Dokumenter vedr. politiske sager indeholder blandt andet arkivalier vedr. aldersgrænsen for homoseksuelle forbindelser (1968-1991), porno og prostitution (1992-1995) og diverse strafferetslige spørgsmål i 1980'erne.

I 1970'erne var magten i foreningen ikke alene hos bestyrelsen, men var i høj grad placeret i de magtfulde udvalg Socialpolitiska Arbetsgruppen (1974-1987) og Internationell Arbetsgrupp (1972-1989). Disse udvalgs papirer er arkiveret særskilt. I slutningen af 1970'erne blev bestyrelsen eller forbundsstyrelsen opløst og erstattet af en 'servicegruppe' og et 'arbetsutskott', der varede et par år, før man gik tilbage til den gamle ordning med en klassisk bestyrelse, der havde magten. En gennemgang af det svenske forbunds styrende organer må altså have øje for disse svenske spidsfindigheder i magtens fordeling. Arbejdet med Homosex-Udredningen er dokumenteret i RFSLs arkiv på Sveavägen, inkl. flere dusin kasser med bilag til udredningen. Som en helt særlig gave har det svenske forbund gemt en meget stor samling af breve fra svenske LGBT-personer fra 1950'erne og frem til 1975. Brevene fra perioden 1950-1970 ligger på Riksarkivet, mens brevene efter 1970 ligger i RFSLs arkiv i kassen 'Korrespondens Enskilda 1971-1975'.

I Danmark er situationen mere simpel. Magten i forbundet var i høj grad placeret hos hovedbestyrelsen, hvis mødeprotokoller fra 1964 til 2003 ligger på Rigsarkivet i København, og det årlige landsmøde, der dirigerede udviklingen er ligeledes dokumenteret gennem landsmødepapirer fra 1964-2003. Derudover indeholder forbundets arkiv ligeledes særskilte kasser med politiske sager, såsom værneligt, seksuel lavalder, sygdomsklassifikation, registreret partnerskab, osv., samt arkivalier efter mindre udvalg. Ligesom i Sverige er Homo-Kommissionens arbejde dokumenteret dels i hovedbestyrelsens arkiv, samt i privatarkiverne efter Henning Jørgensen Sandau og Mikkel Emborg, der sad i kommissionen

som repræsentanter for Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske (som den danske forening hed i 1980'erne og 1990'erne).

Den norske arkivsituation ligner mest den danske. Generalforsamlingspapirer, landsstyreprotokoller (LS) og forbundsstyreprotokoller (FS) er samlet på Riksarkivet frem til 1992. Den norske forening havde endvidere et Arbejdsudvalg (AU), der ledede arbejdet ind i mellem landstystyremøderne. Intern og ekstern korrespondance, internationalt samarbejde, samt politiske sager er ligeledes samlet hver for sig i kasser. Som sagt, ligger Kim Frieles vigtige privatarkiv, også for denne periode, på Skeivt Arkiv. En splittelse i det norske forbund i 1979 førte til dannelsen af en række uafhængige foreninger, der organiserede sig under en paraply, Fellestrådet for Homofile og Lesbiske Organisasjoner (FHO). I 1992 blev det daværende DNF-48, altså den gamle organisation, genforenet med FHO under det nye navn Landsforeningen for Lesbisk og Homofil Frigjøring (LLH). FHOs arkivalier er ikke på Riksarkivet, men meget er afleveret til Skeivt Arkiv. I 2021 afleverede FRI (tidl. LLH) dele af deres resterende arkiv til Skeivt Arkiv i Bergen. Generalforsamlingspapirer og landsstyreprotokoller fra 1993-2004 befinder sig nu på arkivet, mens materialet fra 2005 og frem er digitaliseret og formentlig stadig befinder sig hos FRI.

2000-2021

Den seneste periode inden for LGBT-aktivismens historie har set de tre skandinaviske forbund gå fra at være forholdsvis små græsrodsorganisationer til store professionelle NGO'er. Budgetter er tidobledede og arbejdet foretages af professionelle sekretariater. Alle tre forbund modtager store midler fra staterne, og er på den måde ikke de samme uafhængige, anarkistiske aktører, de kunne være i fortiden. De er blevet voksne, med hvad det medfører af ansvar og indflydelse, men også med en pligt til at klæde sig lidt mere konservativt på og lytte til hvad andre siger.

Vi har ikke set aktioner svarende til sultestrejken på Sergels Torg i 1971 eller okkupationen af Socialstyrelsens trappe i Stockholm ti år senere, eller en situation hvor hele organisationen er lige ved at bekende sig til maoismen som i Norge (som ledte til skismaet i 1979), eller optagelse af en pædofilgruppe som officiel arbejdsgruppe, som det skete i Danmark i 1985 (denne beslutning blev dog omgjort samme år og gruppen smidt på porten).

Til gengæld har foreningerne ved deres utrættelige arbejde opnået juridisk ligestilling af homoseksuelle og heteroseksuelle i en grad som ikke før er set i verdenshistorien, eller kan ses globalt i verden i dag. Ikke alene er den formelle ligestilling kommet historisk langt, de skandinaviske foreninger har ligeledes systematisk arbejdet på at påvirke opinionen, og bakket op om bøsser og lesbiske så de selv kunne tage kampen i deres respektive familier og lokalmiljøer. Resultatet er en ligeledes historisk social inklusion af homoseksuelle, og anerkendelse, ja, endda ligestilling, overfor seksuelle minoriteter.

Alle tre foreninger er gået fra at være bøsse/lesbiske foreninger til at omfavne i første omgang biseksuelle og transkønnede, og dernæst alle minoriteterne i LGBTQIA-akronymet (lesbian, gay, bisexual, transgender, queer, intersex and asexual). Dette har haft enorm betydning for det politiske arbejde, der breder sig ud over en langt større palette, men grundlæggende fungerer på de samme præmisser, som det har gjort siden starten af 1970'erne. Strategien er todelt, opinionspåvirkning ved at optræde i medier og afholde festivaler, parader og deslige, og politisk lobbyisme ved systematisk at påvirke politikere til at vedtage love, der udvider rettigheder og sikrer livsvilkår for LGBTQIA+-personer. De senere år har RFSL i Sverige haft stor succes med at tilbyde kurser, der LGBT-certificerer arbejdspladser og virksomheder, og lignende initiativer ses i de to øvrige lande.

Arkivsituationen 2000-2021

Desværre er professionaliseringen af foreningerne ikke blevet fulgt op af en professionalisering af deres arkiver, tværtimod har arkiver levet en skyggetilværelse i perioden, og lidt under digitaliseringen af samfundet, der

har gjort at materiale og dokumenter ikke bliver systematisk opbevaret og gemt, men forsvinder når en aktivist går ud af foreningen, eller bare skaffer sig en ny computer. Netop i en tid hvor det burde være enkelt og nemt at gemme arkivalier, er respekten for historisk dokumentation styrtdykket.

Bedst ser det ud i Norge. Som sagt er flere af de norske LGBT-foreninger, der før var splittet op, gået sammen igen, og har afleveret deres arkivalier til Skeivt Arkiv. Der er tale om 100 hyldemeter, som endnu ikke er færdigregistreret. Dette har været muligt fordi Norge er det eneste land i Norden, der har et professionelt og statsfinansieret queer arkiv, noget vi andre beundrer Norge for, og med rette ønsker kunne gøres i vores egne lande.

I Sverige gemmer RFSL også systematisk deres arkiver, og opbevarer det i deres egne lokaler på Sveavägen. Desværre afsætter RFSL ikke midler til professionel håndtering og registrering af arkivet, men aktivisten Stig-Åke Petersson har i mange år sørget for at arkivet opretholdes og er tilgængeligt for forskere og journalister. Manglen på en registrant af materialet gør dog at forskere knap kan vide hvad de skal lede efter, men må føle sig frem med Stig-Åkes hjælp.

Værst ser det ud i Danmark. I 2006 blev hele den daværende Landsforening for Bøsser og Lesbiskes arkiv indtil 2003 afleveret til Rigsarkivet, og planen var at landsforeningen derefter skulle gå over til systematisk digital arkivering.¹⁵ Dette skete aldrig, og arkivering af historisk materiale er blevet negligeret siden. Fra 2018-2020 arbejdede denne forfatter sammen med blandt andet LGBT+ Danmarks ledelse med henblik på at gøre en stor dansk arkivinstitution interesseret i systematisk at registrere og indsamle blandt andet LGBT-relevante arkivalier i Danmark, herunder selvfølgelig foreningens egne arkivalier. Hverken Det Kongelige Bibliotek eller Rigsarkivet i København ønskede at være med i dette samarbejde, og vi måtte sande at vi ikke kunne gøre hvad der var lykkedes i Norge med Skeivt Arkiv.

Vores initiativ førte dog til at flere tidligere prominente aktivister indenfor LGBT+ Danmark blev opmærksomme på muligheden for at aflevere deres arkiver til Rigsarkivet på individuel basis. Ved LGBT+ Danmarks seneste generalforsamling (2021) blev det vedtaget at nedsætte

en arkivgruppe, der skal se på hvordan historisk materiale kan systematisk indsamles og gemmes for eftertiden.

Den skandinaviske vinkel

En helt særlig gave, man får, når man arbejder på tværs af de tre skandinaviske lande, og læser deres LGBT-arkiver, er at de supplerer hinanden – ja, faktisk hænger de sammen. Dette har Jens Rydström blandt andet været med til at vise i antologien *Criminally Queer*,¹⁶ der behandler den skandinaviske homo-historie. Dels opstod de svenske og norske foreninger som afdelinger af den danske forening, så enhver undersøgelse af den tidlige periode må gå på tværs, men samarbejdet har været bibeholdt lige siden. Dels som uformelle kontakter, og dels som mere formaliserede samarbejder i 1950'erne i I.C.S.E. og i 1970'erne, både i IGA/ILGA og i det Nordiske Råd for Homoseksuelle, som blev en magtfaktor i nordisk homopolitik.

Enhver der har færdedes i, eller læst om, foreningerne ved også at bølgerne nogle gange er gået højt, og konflikterne spidset til. Jeg er adskillige gange stødt på at de ting, som man ikke fortalte sine medaktivister i sit eget land, turde man godt skrive i et brev til venner i de øvrige skandinaviske lande, så det hænder at man kun får hele den uforfalskede sandhed om et møde i København gennem at læse et brev, der ligger på arkivet i Stockholm.

Efterskrift

Når man ser de første protokoller for Forbundet af 1948 i Axel Axcils arkiv i København eller protokollen for Den svenske sektion af Forbundet af 1948 på Riksarkivet i Stockholm er det slående hvordan penneføjerne vidste at de var i gang med en historisk mission, og at den skulle dokumenteres smukt og grundigt.

Denne historiske mission, der var vanvittigt ambitiøs og måtte forekomme umulig, ja, måske endda latterlig, i 1948, er i høj grad lykkedes, endda i overvældende grad. Det er paradoksalt at der i forbundenes tidlige periode, dengang det foregik med pen og papir, eller med en skrivemaskine når det var luksuriøst, i langt højere grad blev taget hånd om at arbejdet skulle dokumenteres, og gøres tilgængeligt for samtiden og eftertiden. En vis dovenskab er indtrådt med computerens indførelse. Når det er så nemt at gemme dokumenter, og de kan kopieres på et splitsekund og deles over store afstand med et museklik, skulle man tro at det var ingen sag at opretholde et historisk arkiv, men det modsatte viser sig at være tilfældet. Når alle har ansvar, har ingen ansvaret.

Denne gennemgang af arkivsituationen i Norge, Sverige og Danmark har haft til formål at gøre det nemmere for forskere og studerende at få et overblik over muligheder for historiske undersøgelser af et kaotisk område, men kan måske også fungere som et *wake up call* til alle skandinaviske LGBTQIA+-aktivister om at sikre at historien kan skrives i fremtiden. I Norge er mulighederne gode for at aflevere materiale til Skeivt Arkiv, og Sverige har fået QRAB (Queerrörelsens Arkiv och Bibliotek) i Göteborg, der ligeledes modtager materiale. I Danmark er det muligt at aflevere arkivalier af national interesse til Rigsarkivet i København, men vi har desværre ikke en institution der indsamler queer arkivalier. Det må være op til aktivister i Danmark at finde løsninger på dette problem. Vi skal ikke regne med at staten tager teten.

Med et meget brugt udtryk af den danske filosof Søren Kierkegaard, så leves livet forlæns, men forstås baglæns. De skandinaviske LGBT-foreninger har været gode til at leve forlæns, og det er vigtigt, men hvis vi skal have en chance for at forstå udviklingen, og orientere os i verden, så skal vi også tænke baglæns. Det vidner Jens Rydströms forfatterskab om, sammen med den øvrige omfangsrige litteratur om skandinavisk LGBT-historie. Hvis kommende generationer også skal kunne forstå hvor de kommer fra, er dette et afgørende øjeblik i historien, hvor det er tid til at besinde sig på at den digitale alder ikke medførte 'automatiske arkiver', men i stedet, f.eks. i Danmark, er i fare for at udslette arkivalierne.

Den historiske mission er ikke afsluttet, og den er værd at dokumentere.

Slutnoter

- ¹ Wilhelm Von Rosen, *Månens Kulør: Studier i dansk bøssehistorie 1628-1912* (København: Rhodos, 1993), 728–739.
- ² Erik Dal, ”Omkring tre nyfundne breve af Ludvig Müller”, *Anderseniana* (1984), 3. rk., bd. IV. Online udgave: <https://odensebymuseer.dk/artikler/omkring-tre-nyfundne-breve-til-ludvig-muller-1832/>; jf. von Rosen, *Månens Kulør*, 334.
- ³ For eksempel Jens Rydström, *Sinners and Citizens: Bestiality and Homosexuality in Sweden 1880–1950* (PhD diss., Stockholm University, 2001), 229.
- ⁴ Karl Peder Pedersen, *Poul og kærligheden: En kontrærsæksuels bekendelser* (København: Gads forlag, 2020), 173ff.
- ⁵ Preben Hertoft, *Det er måske en galskab: Om seksualreformbevægelsen i Danmark* (København: Gyldendal, 1983), 65–68.
- ⁶ Axel Axgil har dels et selvstændigt privatarkiv på Rigsarkivet (Arkivnr. 07807), og dels et arkiv inden for Landsforeningen for Bøsser og Lesbiskes (i dag LGBT+ Danmark) arkiv (Arkivnr. 10774). Foreningsmaterialet befinder sig hovedsageligt i privatarkivet i foreningens arkiv, blandt andet de tidlige protokoller og referater. Det danske rigsarkiv har en hjemmeside (www.sa.dk) med en søgemaskine, hvor man let kan taste navne eller stikord ind, og finde disse arkivalier.
- ⁷ Reference SE/RA/730611. Den letteste måde at finde svenske arkiver på er gennem Nationell ArkivDatabas (NAD), <http://sok.riksarkivet.se/nad>
- ⁸ Reference SE/RA/720264.
- ⁹ Reference RA/P-09033. Den letteste indgang til de norske arkiv er gennem <http://arkivportalen.no>.
- ¹⁰ Reference SKA/A-0016.
- ¹¹ Reference SKA/A-0131.
- ¹² Reference SKA/A-0001.
- ¹³ Reference RA/P-1328.
- ¹⁴ Utredningen om homosexuell situation i samhället, *Homosexuella och samhället: betänkandet* (Stockholm: Liber/Allmänna förlaget, 1984).

¹⁵ Peter Edelberg, "Archive Discipline: An Interview on the Danish Gay and Lesbian Archive with Karl Peder Petersen", *Radical History Review*, no. 122 (2015): 201–10.

¹⁶ Jens Rydström og Antu Sorainen, eds., *Criminally Queer: Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia 1842–1999* (Amsterdam: Aksant, 2007).

Peter Edelberg er lektor, ph.d., på Saxo-Instituttet ved Københavns Universitet. Han har udgivet bøger og artikler indenfor seksualitetshistorie, kønshistorie, historisk teori og historiografi. Han er for tiden del af en skandinavisk forskergruppe, der analyserer LGBT+-bevægelsen i Danmark, Norge og Sverige 1948-2019 ud fra transnationale og interdisciplinære vinkler. Han udgav i 2012 bogen *Storbyen trækker - Homoseksualitet, prostitution og pornografi i Danmark 1945–1976* på Djøfs Forlag.